

Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja V tulp

Tõlkinud ja kommenteerinud

Vladimir Sazonov

Pärsia Teispiidide-Ahhemeniidide (Rollinger 2014: 149–192; Johandi 2016: 3–25) dünastia ilmselt kõige kuulsama kuninga Dareios I (522–486 eKr) käsul loodud Behistuni bareljeef koos kolmekeelse raidkirjaga (DB)¹ väärrib erilist tähelepanu. Raidkiri valmis ligikaudu 521–518 a eKr² ning see on märkimisväärne ja ainulaadne ajalooline allikas varajase Pärsia ajaloo mõistmiseks. Pole kahtlust, et Dareios I Behistuni raidkiri on väga tähtis ajalooline dokument kogu muistse Lähis-Ida aja-, kultuuri- ja usundiloo tundmaõppimisel (Sazonov 2016: 103).

Raidkiri oli pandud kirja koguni kolmes Pärsia impeeriumi aladel tollal käibel olnud tähtsas kiilkirjakeeles — vanapärsia, akadi ja eelami. Mainimisväärne on kindlasti ka asjaolu, et DB raidkirja kolm erikeelset versiooni on sisu poolest praktiliselt täiesti identsed, välja arvatud mõni väiksem keeleline eripära.

---

¹ Grillot-Susini, Herrenschmidt, Malbran-Labat 1993: 19–59; Malbran-Labat 1994; Kent 1953: 116–120; Huyse 1999: 45–66.

² Behistuni raidkirja koostamisaja dateerimine on keeruline ülesanne. Raidkirja neli tulp käsitlevad Dareios I esimest, teist ja kolmandat valitsemisaastat (ca 522–520 eKr); viimane, V tulp, on lisatud juba hiljem. Oletatavasti valmistati DB bareljeef koos tekstiga kuningas Dareios I käsul u 521–518 a eKr. Erinevad teadlased on pakkunud mitut versiooni, millal see raidkiri ning bareljeef võisid valmis saada. Arthur T. Olmstead oletab, et kuningas Dareios I koostas oma teksti 520. aasta septembri lõpus (Olmstead 1959: 116). Raidkirja dateerimisest vt ka Струве 1952: 26–48; Sazonov 2016: 103–104.

Seoses DB raidkirjaga kerkib teadlaste seas pidevalt esile küsimus, kellele see raidkiri oli mõeldud? Kolmandat tulpa analüüsisivas artiklis kirjeldasin Behistuni raidkirja otstarvet ja sihtauditooriumi järgmiselt:

Mis puudutab DB raidkirja sisu, siis oli sellel arvatavasti suur lugejaskond. On andmeid, et see oli tõlgitud kõikidesse tähtsamatesse Pärsia impeeriumis levinud keeltesse — mitte üksnes vanapärsia, akadi ja eelami, vaid ka aramea, vanakreeka jt keeltesse. Võib oletada, et teksti sisu loeti rahvale ette ka erinevates paikades ja avalikel üritustel, näiteks väljakutel, templipidustustel jm, kuid kindlad andmed puuduvad. Arusaamatuks jääb DB raidkirja enda otstarve, sest asudes maapinnast rohkem kui 100 meetrit kõrgemal, ei ole tekstid alt nähtavad ega loetavad — küll aga paistab bareljeefil kujutatud Dareios I võidustseen oma vaenlaste üle (Sazonov 2016: 117).

Eesti keeles pole see kolmkeelne raidkiri veel terviklikul kujul ilmunud, kuid 2012. ja 2013. aastal ilmusid *Idakirjas* Behistuni raidkirja I ja II tulba kommenteeritud tõlked vanapärsia ning akadi keelest (Sazonov 2012: 27–44; Johandi 2013: 130–140). III tulba tõlge ilmus samuti *Idakirjas* 2016. aastal (Sazonov 2016: 103–118), kuid IV tulba kommenteeritud tõlge ilmus ajakirjas *Tuna* 2017. aastal (Sazonov 2017: 89–96).

Alljärgnevalt saab lugeda Behistuni raidkirja viimase, V tulba kommenteeritud tõlget vanapärsia keelest. Tegemist on esmakordse tõlkega eesti keelde. Eesti tõlke aluseks on võetud vanapärsiakeelse teksti kommenteeritud tõlge (R. Schmitt 1991) ning 2009. aastal avaldatud tõlked Teispiidide-Ahhemeniidide ja eraldi ka Dareios I raidkirjadest (Schmitt 2009: 36–91).

Behistuni raidkirja IV tulba tõlge vanapärsia keelest

§70, read 1–14

Kuningas Dareios ütleb: See oli siis, teisel ja kolmandal aastal pärast seda, kui ma sain kuningaks.³ On olemas maa, Eelamiks⁴ seda (nimetatakse), muutus (minu vastu) mässuliseks. (Seal oli) üks mees, kelle nimi oli Athamaita, eelamlane, (ning) tema nad tegid juhiks. Pärast seda ma saatsin sõjaväe. (Seal oli) üks mees, kelle nimi oli Gobryas,⁵ pärslane, minu vasall, temast ma tegin (sõjaväe) juhi. Seejärel Gobryas koos armeega sisenes Eelami (ja) pidas lahingut eelamlas- tega. Seejärel võitis Gobryas eelamlasi ja hävitas neid ning ta vangistas nende juhi ja tõi (ta) mu juurde. Pärast seda ma tapsin tema. Pärast seda maa (provintis) sai minu omaks.

³ See tähendab aastaid 520–519/518 eKr, kuivõrd Dareios tuli võimule 522. a ja esimesed neli tulpa kirjeldasid sündmusi aastatel 522–520.

⁴ Edela-Iraani aladel asuv muistne Eelami tsivilisatsioon, mis oma juurtega ulatub IV eelkristlikusse aastatuhandesse, hiljem oli Eelam üks Pärsia impeeriumi provintse. Eelami südameks oli Susiana piirkond, mille tähtsamaks keskuseks võib pidada Susa linna. Susa oli tähtis majanduslik ja poliitiline keskus juba vähemalt 5.–4. at eKr, sest asus strateegiliselt ja geograafiliselt ülimalt soodsas ning mugavas kohas, kus ristusid kaubateed. Susa on üks maailma vanemaid linnu ning mänginud ajaloos suurt rolli. Hiljem kujunes aga Susast üks tähtsamaid Eelami riikluse keskusi ja pikaajegne pealinn, kuni Assüüria kuningas Aššurbanipal Eelami vallutas. 6. saj eKr langesid Eelam ja selle keskus Susa pärslaste kätte. Teispiidide-Ahhemeniidide ajastul ehitati Susa ümber ja sellest kujunes üks tähtsamaid Pärsia impeeriumi linnu. Susat on vallutanud mitu vallutajat, nende hulgas Aleksander Suur, kes seda linna ihaldas (Sazonov 2013).

⁵ Gobryas oli Mardoniusi poeg, pärslane. Teda mainitakse Behistuni raidkirja IV tulbas, § 68 (IV 80–86): Kuningas Dareios ütleb: „Need (on) need mehed, kes olid sel ajal siin (mu juures), kui ma tapsin maag Gaumata, kes nimetas ennast Smerdiseks. Sel ajal need (järgmised) mehed võitlesid koos minuga, kui mu pooldajad: (üks) nimega Intaphernes, Vahyasparuva poeg, pärslane; (üks) nimega Otanes, Thukhra poeg, pärslane; (üks) nimega Gobryas, Mardoniusi poeg, pärslane; (üks) nimega Hydarnes, Bagäbina poeg, pärslane; (üks) nimega Megabyxus, Dätavahya poeg, pärslane; (üks) nimega Ardumaniš, Ohuse poeg, pärslane” (Sazonov 2017: 93).

§72, read 14–17

Kuningas Dareios ütleb: Nood eelamlased ei olnud ustavad (lojaalsed) ja nad ei kummardanud Ahuramazdat. Mina (aga) kummardasin Ahuramazdat.⁶ Ahuramazda tahte järgi, nagu oli mu soov, ma kohtlesin neid.

§73, read 18–20

Kuningas Dareios ütleb: See kes hakkab kummardama Ahuramazdat, jumalik õnnistus olgu temaga — siis kui ta on elus ja ka siis, kui ta on surnud.

§74, read 20–30

Kuningas Dareios ütleb: Hiljem ma läksin koos sõjaväega Sküütia vastu. Seejärel need sküüdid, kes kandsid teravaotsalisi mütse, astusid minu vastu (välja), kui ma tulin alla mere juurde. Puude tüvede abil ma ületasin koos terve armeega selle. Seejärel ma purustasin noid sküüte, teise (osa neist), mis olid toodud minu juurde ahelates, võtsin vangi. Ja (mees), kes oli nende juht, nimega Shunkha.⁷ Shunkha nad⁸ võtsid vangi (ja) töid mu juurde ahelates. Siis ma tegin teise nende (sküütide) juhiks ja kogu maa (provints) sai mu omaks.

§75, read 30–33

Kuningas Dareios ütleb: Nood sküüdid ei olnud ustavad (lojaalsed) ja nad ei kummardanud Ahuramazdat. Mina (aga) kummardasin Ahuramazdat. Ahuramazda tahte järgi, nagu oli mu soov, ma kohtlesin neid.

§76, read 33–36

Kuningas Dareios ütleb: See, kes hakkab kummardama Ahuramazdat, tema peab olema (tema) palve objektiks, mõlemad (sest ta on) elus ja (kui ta on) surnud.

---

⁶ Ahuramazda (ka Ormuzd, Ormazd) — muistsete pärslaste peajumal Vana-Pärsia religioonis ning jumal-maailmalooja mazdaismis ja zoroastrismis. Tihti algasidki Ahhemeniidide raidkirjad Ahuramazda mainimisega nii nagu kuninga Xerxes I (Dareios I poeg, valitses 486–465 eKr) raidkirjal (XPa) read 1–3: Suur jumal Ahuramazda, kes selle maailma lõi, kes selle taeva lõi, kes inimese lõi, kes külluse lõi inimese jaoks (Hudson-Williams 1963: 35–36; Xerxes. Persepolis A (XPa). Vt ka Old Persian Texts, Xerxes I, <http://www.avesta.org/op/op.htm#xpa> (viimane külastus 11.5.2020). Zoroastrismi ja islamieelse Iraani religiooni kohta vt Schippmann 1971; Malandra 1983; Jong 2015: 85–101; Jong 2010: 533–558.

⁷ Sküütide mässajate juht, originaalis kirjas kui Skunxa (Schmitt 1991: 76).

⁸ Dareiose sõjamehed.

Kokkuvõte

Kahtlemata on Behistuni raidkiri ülitähtis ajalooline allikas Teispiidide-Ahhemeniidide ajastu (558–330 eKr) algusperioodi mõistmiseks. Eelkõige selleks, kuidas Dareios I tuli võimule, usurpeerides kuningavõimu ja kinnitades seejärel oma võimu ka riigis. Samas tuleb sellesse allikasse suhtuda kriitiliselt. Behistuni raidkirja puhul on tegemist propagandistliku eesmärgiga koostatud kuningliku ülistustekstiga, mille ülesanne oli õigustada Dareios I usurpatsiooni Pärsias 522. a eKr, tema vallutusi ja Teispiidide-Ahhemeniidide impeeriumi taastamist. Selle teksti kõik viis tulpa on oma sisult kuninga ideoloogiline programm, millel on propagandistlik sõnum: teha Dareios I legitiimne valitseja tohututel Pärsia impeeriumi aladel, ülistada teda ja kinnistada ta dünastia võim tulevasteks põlvkondadeks.

Kui Behistuni raidkirja IV tulp võttis lühidalt kokku sündmused, mida käsitlevad DB raidkirja esimesed kolm tulpa (see hõlmab perioodi alates u 522. aastast kuni 520. aasta alguseni), siis V tulp erineb kas või seetõttu, et see oli lisatud juba mõni aeg (ilmselt mõni aasta) hiljem. Selleks ajaks olid nii bareljeef kui ka raidkiri Behistunis juba valmis (Dandamaev 1952: 26–48). Viies tulp erineb ka selle poolest, et see käsitleb sündmusi, millest esimeses neljas tulbas juttu polnud, sest need sündmused leidsid aset juba pärast 520. a, kui Dareios I võitis vaenlased ja lasi koostada Behistuni raidkirja. Samas eelamlaste ja sküütide mässusid, mis leidsid aset pärast 520. a eKr, ilmselt 520–518 a eKr, pidi Dareios I kirjeldama juba V, eraldi lisatud tulbas. Veel üks erinevus seisneb ka selles, et akadi- ja eelamikeelses Behistuni tekstis on vaid neli tulpa,⁹ aga V tulp on kirja pandud ainult vanapärsia keeles ning sellel puudub tõlge akadi ja eelami keelde.

---

⁹ Ei tasu unustada, et Behistuni raidkirja puhul on tegu kolmkeelse raidkirjaga, mis koostati vanapärsia, akadi ja eelami keeles.

Kirjandus

- Д а н д а м а е в, Мухаммад А. 1985. *Политическая история Ахеменидской держав*. Москва: Наука.
- G r i l l o t - S u s i n i, Françoise; H e r r e n s c h m i d t, Clarisse; M a l b r a n - L a b a t, Florence 1993. La version élamite de la trilingue de la Bishutun: Une nouvelle Lecture. — *Journal Asiatique* 281, pp. 19–59
- H u d s o n - W i l l i a m s, Thomas 1963. *A Short Grammar of Old Persian, with a Reader Accompanied by A Word-For-Word Translation, Notes, and Vocabulary*. Cardiff: The University of Wales Press Board
- H u y s e, Philip 1999. Some further thoughts on Bisitun moument and the genesis of Old Persian Cunieform Script. — *Bulletin of the Asia Institute, New Series* 13, pp. 45–66
- J o h a n d i, Andreas 2013. Behistuni raidkirja II tulp. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalselti aastaraamat* 2013, lk 130–140
- J o h a n d i, Andreas 2016. Marduki ja Jahve soosik: Pärsia kuningas Kyros II ja tema taevased patroonid Vana-Testamendi tekstides ja Kyrose silindril. — *Usuteaduslik Ajakiri*, 2 (70), lk 3–25
- J o n g, Albert F. de 2015. Religion and politics in Pre-Islamic Iran. — Michael Stausberg, Yuhan Sohrab-Dinshaw Vevaina, Anna Tessmann (Eds.). — *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*. Oxford: Wiley Blackwell pp. 83–101
- J o n g, Albert F. De 2010. Religion at the Achaemenid Court. — Bruno Jacobs, Robert Rollinger (Eds.). *Der Achämenidenhof. The Achaemenid Court*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2010, pp. 533–558
- K e n t, Ronald G. 1953. *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. Second Edition, Revised. (American Oriental Series No. 13), *New Haven – Connecticut: American Oriental Society*.
- M a l a n d r a, William W. 1983. *An Introduction to Ancient Iranian Religion: Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- M a l b r a n - L a b a t, Florence 1994. *La Version akkadienne de l'inscription trilingue Darius à Behistun*. (Documenta Asiana.) Rome: GEI
- O l d P e r s i a n T e x t s, Avesta.org, <http://www.avesta.org/op/op.htm#xpa> (viimane külastus 11.5.20120).
- O l m s t e a d, Albert Ten Eyck 1959. *History of the Persian Empire*, 37. Chicago: The University of Chicago Press

R o l l i n g e r, Robert 2014. Das teispidisch-achämenidische Großreich. Ein 'Imperium' avant la lettre? — Michael Gehler, Robert Rollinger (Eds.). *Imperien in der Weltgeschichte. Epochenübergreifende und globalhistorische Vergleiche*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, pp. 149–192

S a z o n o v, Vladimir 2012. Behistuni raidkirja I tulp. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2011/2012*, lk 27–44

S a z o n o v, Vladimir 2013. Elami ja Ahhemeniidide-aegse Iraani aja- ja usundiloost. I osa. — *Kirik & Teoloogia*, 12. aprill 2013, <https://kjt.ee/2013/04/elami-ja-ahhemeniidide-aegse-iraani-aja-ja-usundiloost-1-osa/> (viimane külastus 11.4.2020).

S a z o n o v, Vladimir 2016. Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja III tulp. — *Idakiri: Eesti Akadeemilise Orientaalseltsi aastaraamat 2016*, lk 103–118

S a z o n o v, Vladimir 2017. Kuningas Dareios I Behistuni raidkirja IV tulp. — *Tuna: Ajalookultuuri ajakiri*, nr 3, lk 89–96

S c h m i t t, Rüdiger 1991. *The Bisutun Inscription of Dareios the Great: Old Persian Text*. (Corpus Inscriptionum Iranicarum.), London: School of Oriental and African Studies

S c h m i t t, Rüdiger 2009. *Die altpersische Inschriften der Achaimeniden. Editio minor mit deutscher Übersetzung*. Wiesbaden: Reichert Verlag

S c h i p p m a n n, Klaus 1971. *Die iranischen Feuerheiligtümer*, (Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, 31.) Berlin-New York: de Gruyter

С т р у в е, Василий В. 1952. Датировка Бехистунской надписи. — *Вестник Древней Истории* 1, стр. 26–48